

ВИДИ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНА (ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВА) ФОРМА ПІДПРИЄМСТВ

Наукові праці МАУП, 2010, вип. 3(26), с. 196–200

Організаційна (організаційно-правова) форма передбачає класифікацію підприємств залежно від форм власності, визначених Конституцією України і Законом України “Про власність”, та способів розмежування у підприємствах окремих форм власності й управління майном.

Дослідження видів та організаційно-правових форм підприємств зумовлена особливостями економічних і соціальних функцій підприємства в економічній системі, а саме: функцій товаровиробника, що задовольняє суспільні потреби в продукції, роботах і послугах.

Організаційна (організаційно-правова) форма передбачає класифікацію підприємств залежно від форм власності, визначених Конституцією України і Законом України “Про власність”, та способів розмежування у підприємствах окремих форм власності й управління майном. Юридичне значення цього полягає в урахуванні в законодавстві, тобто в Господарському кодексі України і спеціальних законах, особливостей правового становища підприємств окремих видів. Загалом організаційна форма і вид визначають суб’єкт, який має право привласнювати результати діяльності підприємства [5].

Досліджувана проблема є складовою плану науково-дослідних робіт Луганського інституту МАУП, а також ґрунтується на основних положеннях Конституції України [1], Господарського кодексу України [2], Цивільного кодексу України [3], Господарсько-процесуального кодексу України [4] та інших законодавчих нормативних актах.

Проаналізуємо види та організаційно-правові форми підприємств з урахуванням їх чіткої і повної класифікації за певними ознаками.

Дослідження організаційно-правових форм підприємств зумовлені особливостями економічних і соціальних функцій підприємства в економічній системі, а саме: функцій товаровиробника,

що задовольняє суспільні потреби в продукції, роботах і послугах. До 2004 р. це питання регулювалося Законом України “Про підприємства в Україні” від 27 березня 1991 р. № 887-ХІІ, що визначав види й організаційні форми підприємств, правила їх створення, реєстрації, реорганізації й ліквідації, організаційний механізм здійснення ними підприємницької діяльності в умовах переходу до ринкової економіки [6].

Відповідно до Заключних положень Господарського кодексу, прийнятого 16 січня 2003 р., цей Закон втратив силу з 1 січня 2004 р. Нині питання щодо видів і організаційних форм підприємств регулюється Господарським і Цивільним кодексами, а саме: гл. 7 Господарського кодексу і гл. 7, 8 Цивільного кодексу. Правова позиція законодавця щодо визначення поняття “підприємство” за нормами Господарського кодексу майже нічим не відрізняється від позиції, викладеної законодавцями ще у 1991 р.

Так, відповідно до ст. 62 Господарського кодексу підприємство — це самостійний господарюючий суб’єкт, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб’єктами для задоволення суспільних і особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому цим Кодексом й іншими законами [2]. Підприємства можуть створюватися як для здійснення підприємництва, так і для некомерційної господарської діяльності. Підприємство є юридичною особою, має окреме майно, самостійний баланс, рахунки в установах банків,

печатку зі своїм найменуванням й ідентифікаційним кодом.

Отже, за нормами господарського законодавства підприємство може й не бути суб'єктом підприємницької діяльності, що спростовує практику, відповідно до якої підприємства визнавалися суб'єктами підприємництва.

Згідно з нормами Конституції України [1] як основного закону в Україні існують три форми власності: *загальнодержавна, комунальна і приватна*. Зі змісту ст. 63 Господарського кодексу [2] виходить, що в Україні існує і колективна власність. Таку неузгодженість правових норм можна назвати колізією.

Залежно від способу створення (підстав) і формування статутного фонду в Україні діють підприємства *унітарні та корпоративні*.

Унітарне підприємство створюється одним засновником, який виділяє для цього необхідне майно, формує відповідно до закону статутний фонд, не розподілений на частки (паї), затверджує статут, розподіляє доходи безпосередньо або через керівника, якого він призначає, керує підприємством і формує його трудовий колектив на засадах трудового наймання, вирішує питання реорганізації та ліквідації підприємства.

Корпоративне підприємство створюється, як правило, двома й більше засновниками по їхньому загальному рішення (договору), діє на основі об'єднання майна і/або підприємницької, або трудової діяльності засновників (учасників), їхнього загального керування справами, а також на основі корпоративних прав, у тому числі через органи, що ними створюються, участі засновників (учасників) у розподілі доходів і ризиків підприємства.

Підприємства залежно від кількості працюючих і обсягу валового доходу від реалізації продукції за рік належать до малих, середніх або великих підприємств.

Підприємство буде визнаватися дочірнім, якщо воно залежатиме від іншого підприємства (вирішальна залежність — це встановлення між підприємствами відносин контрольного підпорядкування за рахунок участі контролюючого підприємства в статутному фонді іншого підприємства).

Організаційна (організаційно-правова) форма передбачає класифікацію підприємств залежно від форм власності, визначених Конституцією України і Законом України “Про власність”, і способів розмежування у підприємствах окремих форм власності та управління майном.

Загалом організаційна форма і вид визначають суб'єкт, який має право привласнювати результати діяльності підприємства [2].

Залежно від форм власності, передбачених законом, в Україні можуть діяти такі підприємства: *приватне* — це організаційно-правова форма підприємства, заснованого на власності фізичної особи.

Визначення “приватне”, крім форми власності, виражає головну особливість правового становища підприємств цієї організаційної форми. Згідно із законодавством України власник у цьому разі одночасно є і підприємцем, тобто власність і управління майном у приватному підприємстві не розмежовуються;

колективне (точніше його можна було б назвати підприємство колективної власності) — це організаційно-правова форма підприємства, заснованого на власності його трудового колективу.

Визначення “колективне” означає, що підприємство належить колективу співвласників (засновників, учасників), які діють як один суб'єкт права колективної власності. Правосуб'єктність власника (колективу або групи власників, організованих у колективне підприємство з правами юридичної особи) реалізується через юридичну особу — підприємство, яке володіє, користується і розпоряджається майном відповідно до свого статуту (ст. 6, 20 і 21 Господарського процесуального кодексу України) [4]. Це вид недержавної юридичної особи. Право колективної власності у колективному підприємстві безпосередньо здійснюють його органи управління — вищий орган управління (загальні збори або конференція) і правління. Отже, діюче колективне підприємство — це об'єкт права власності відповідної юридичної особи. Його засновники і учасники є власниками часток (паїв, вкладів) у майні підприємства.

Інакше визначає поняття колективного підприємства Закон України “Про власність”, згідно з яким видів колективних підприємств стільки ж, скільки суб'єктів права колективної власності названо, наприклад, в ст. 20: колективні підприємства (скажімо, підприємство, приватизоване трудовим колективом державного підприємства і не перетворене на інший вид; колективне сільськогосподарське підприємство); акціонерне або інше статутне господарське товариство (ст. 25 і 26); виробничий кооператив (ст. 24); підприємство, яке засноване на власності об'єднання громадян, наприклад профспілкове (ст. 28); підприємство релігійної організації (ст. 29); підприємство, створене господарським об'єднанням (ст. 27) [5].

Специфічним видом колективного підприємства є також орендне підприємство (ст. 22 Закону України “Про власність”) [5].

Державне підприємство становить організаційно-правову форму підприємства, заснованого на державній власності. Державне визначення вказує, що це підприємство має особливості правового становища порівняно з недержавними підприємствами. Ці особливості зумовлені способом відмежування функцій власника від функцій управління майном у державному підприємстві. Саме державне підприємство як майновий комплекс є об’єктом права державної власності. Підприємству як суб’єктові права це майно належить за правом повного господарського відання. Це право вужче, ніж право власності. Обсяг його залежить від цільового призначення відповідного майна. Державне підприємство володіє, користується і розпоряджається цим майном “на свій розсуд, вчиняючи щодо нього будь-які дії, які не суперечать чинному законодавству та статуту підприємства” [9].

Оскільки державне підприємство є суб’єктом права повного господарського відання майном, а не суб’єктом права власності, тому для нього діє спеціальна категорія — правовий режим майна державних підприємств (ст. 37 Закону України “Про власність”) [5]. Ця категорія означає, що державні підприємства керуються спеціальними правилами заснування, утворення їх майна при заснуванні, визначення цілей і предмета діяльності (статуту державних підприємств розробляються на підставі Типового статуту державного підприємства, затвердженого 22–28 квітня 1993 р. Мінекономіки, Мінпраці, Мінфіном і Фондом державного майна України), управління майном, розподілу прибутку тощо [11].

Державні підприємства як суб’єкти однієї форми власності (організаційної форми) поділяються на види: а) державні підприємства, засновані на державній власності; б) державні підприємства, засновані на республіканській (Автономної Республіки Крим) власності; в) казенні підприємства [10]. Усі ці підприємства — державні юридичні особи.

Особливим видом підприємства, заснованого на державній власності, є *казенне підприємство*. Майно, що є у державній власності і закріплене за казенним підприємством, належить йому не на праві повного господарського відання, а на праві оперативного управління. Здійснюючи право оперативного управління, казенне підприємство володіє і користується зазначеним майном [11].

Розпоряджатися закріпленим за ним на праві оперативного управління державним майном, що належить до основних фондів підприємства, казенне підприємство може лише з дозволу органу, уповноваженого управляти відповідним державним майном. Особливості розпорядження іншим майном казенного підприємства визначаються у його статуті. Важливе значення для правового регулювання діяльності казенних підприємств мають постанови Кабінету Міністрів України “Про перетворення державних підприємств у казенні” від 30 червня 1998 р. № 987, якою визначено перелік державних підприємств, що мають бути перетворені на казенні; “Про типовий статут казенного підприємства” від 16 червня 1998 р. № 914, якою затверджено Типовий статут казенного підприємства, та “Про деякі питання управління казенними підприємствами” від 22 липня 1998 р. № 1129, якою, зокрема, затверджено Положення про складання плану розвитку казенного підприємства та Положення про складання фінансового плану казенного підприємства [11–13].

Спільне підприємство — це організаційна форма підприємства, заснованого за законами України на базі об’єднання майна різних форм власності (так звана змішана форма власності) [7]. Спільні підприємства, як правило, мають форму господарських товариств, тобто є суб’єктами права колективної власності. Засновниками спільних підприємств можуть бути юридичні особи і громадяни України, інших держав. Залежно від цього є два види спільних підприємств: а) звичайні (національні) спільні підприємства; б) спільні підприємства з іноземними інвестиціями.

Спільне підприємство з іноземними інвестиціями — це підприємство (організація) будь-якої організаційно-правової форми, створене відповідно до законодавства України, іноземна інвестиція в статутному фонді якого, за його наявності, становить не менше 10 відсотків. Підприємство набуває статусу підприємства з іноземними інвестиціями від дня зарахування іноземної інвестиції на його баланс. Правове становище і діяльність таких підприємств, крім Господарського кодексу України, регулюється законами України “Про режим іноземного інвестування” від 19 березня 1996 р. та “Про зовнішньоекономічну діяльність” від 16 квітня 1991 р. [2; 8; 9].

Іноземне підприємство — це організаційно-правова форма підприємства з місцезнаходженням в Україні, створеного як суб’єкт права згідно із законодавством іноземної держави, майно якого повністю перебуває у власності інозем-

них громадян, юридичних осіб або держави. Визначення “іноземне” (іноземна власність) означає, що підприємство підпорядковується різним юрисдикціям [16, 90]. Порядок створення і внутрішньої діяльності іноземного підприємства регулюється законодавством країни, якій воно належить. Законодавство України не регулює цих відносин. Разом з тим умови реєстрації діяльності іноземного підприємства в Україні регулюються українським законодавством, тобто на іноземні підприємства загалом поширюється національний правовий режим господарської діяльності.

На нашу думку, для практики господарювання в ринкових умовах, кваліфікованого управління підприємствами виключно важливим є їх чітка і повна класифікація за певними ознаками. Загальна кількість виокремлених і згрупованих видів підприємств залежить від числа відібраних класифікаційних ознак. Достатньо повна класифікація підприємств має бути забезпечена за умови використання таких ознак: 1) мета і характер діяльності; 2) форма власності майна; 3) належність капіталу; 4) правовий статус і форма господарювання; 5) галузево-функціональний вид діяльності; 6) технологічна і територіальна цілісність; 7) розмір за чисельністю працівників. Таким чином, підприємство — це організаційно відокремлена і економічно самостійна ланка виробничої сфери народного господарства, що спеціалізується на виготовленні продукції, виконанні робіт і наданні послуг.

Підприємства класифікуються за рядом ознак, а саме:

- Мета і характер діяльності (комерційні, некомерційні).
- Форма власності (приватні, колективні, комунальні, державні).
- Правовий статус і форма господарювання (одноосібні, кооперативні, орендні, господарські товариства).
- Національна належність капіталу (національні, іноземні, змішані).
- Галузево-функціональний вид діяльності (промислові, сільськогосподарські, будівельні, транспортні, торговельні, лізингові, банківські та ін.).
- Розмір за чисельністю працівників (малі, середні, великі).

Існують інші класифікаційні ознаки підприємств, але перелічені є найважливішими. Підприємницькі структури мають право на добровільних засадах об'єднувати свою інноваційну, виробничу, маркетингову, постачальницько-збутову, фінансо-

ву та соціальну діяльність. Такими об'єднаннями можуть бути: асоціації, корпорації, концерни, консорціуми, трести, синдикати, картелі, холдинги, фінансові групи. Таким чином, можемо констатувати, що підприємство — це організаційно відокремлена й економічно самостійна ланка виробничої сфери народного господарства, яка спеціалізується на виготовленні продукції, виконанні робіт і наданні послуг.

Література

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року: Українська правнича фундація. — К., 1996. — 62 с.
2. *Господарський кодекс України*. — К.: Атіка, 2003. — 420 с.
3. *Цивільний кодекс України (офіційний текст)*. — 2004. — 915 с.
4. *Господарський процесуальний кодекс України*. — 2001. — 1080 с.
5. Закон України “Про власність” від 7 лютого 1991 р. — ВВР України № 697-XII. — Ч. 2. — П. 1. — Ст. 37.
6. Закон України “Про підприємства в Україні” від 29 червня 1991 р. // *Голос України*. — 1992. — 3 серп. — Ст. 27.
7. Закон України “Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)” від 15 березня 2001 р. № 2299-111.
8. Закон України “Про зовнішньоекономічну діяльність” // ВВР України. — 1991. — № 29. — Ст. 377.
9. Закон України “Про режим іноземного інвестування” від 19 березня 1996 р. // ВВР України. — 1996. — № 19. — Ст. 80.
10. Закон України від 10 квітня 1992 р. № 2265-XII “Про споживчу кооперацію” // ВВР України. — Ст. 118.
11. *Постанова Кабінету Міністрів України “Про Типовий статут казенного підприємства”* від 16.06.1998 р. // *Офіц. вісн. України*. — № 914.
12. *Постанова Кабінету Міністрів України “Про перетворення державних підприємств у казенні”* від 30 червня 1998 р. № 987 // *Офіц. вісн. України*. — 1998. — № 26. — Ст. 953.
13. *Постанова Кабінету Міністрів України “Про деякі питання управління казенними підприємствами”* від 22 липня 1998 р. № 1129 № 987 // *Офіц. вісн. України*. — 1998. — № 30. — Ст. 1120.
14. *Положення про порядок передачі об'єктів права державної та комунальної власності, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 21 вересня 1998 р. № 1482* // *Офіц. вісн. України*. — 1998. — № 38. — Ст. 1405.
15. *Положення про порядок відчуження основних засобів, що є державною власністю, затверджені наказом Фонду державного майна України від 30 липня 1999 р. № 1477 (у ред. наказу від 29 березня 2004 р. № 604)* // *Офіц. вісн. України*.
16. *Господарське законодавство: Навч. посіб.* — 2-ге вид. — Л.: Вид-во Нац. ун-ту “Львівська політехніка”, 2008. — 172 с.

Проаналізовано види та організаційно-правові форми підприємств. Розкривається сутність видів та організаційних (організаційно-правових) форм підприємств. Аргументується, що організаційна (організаційно-правова) форма передбачає класифікацію підприємств залежно від форм власності, визначених Конституцією України і Законом України “Про власність”, та способів розмежування у підприємствах окремих форм власності й управління майном.

Проанализирована сущность видов и организационные (организационно-правовые) формы предприятий. Аргументируется, что организационная (организационно-правовая) форма предусматривает классификацию предприятий в зависимости от форм собственности, определенных Конституцией Украины и Законом Украины “О собственности”, и способов размежевания в предприятиях отдельных форм собственности и управление имуществом.

In the article the author reveals the essence of the species and the organizational (institutional) forms of enterprises. Is argued that institutional (legal and institutional) form provides for the classification of enterprises according to the forms of property specified in the Constitution of Ukraine and the Ukrainian Law “On property”, and how the disengagement in the enterprises of individual ownership and property management.

Надійшла 6 вересня 2010 р.